

ביאור הדף מסכת בבא בתרא דף קכ"ג

מביאה הגמרא ברייתא שאומרת שהדין שהבכור שנוטל פי שניים בירושה, אין הכוונה שנוטל פי שניים כנגד החלקים של כל אחיו, אלא שנוטל כמו שני אחים. ואם למשל הם היו חמשה אחים, לא מחלקים את הנכסים לשמונה חלקים והבכור נוטל ארבעה וארבעת האחרים חלק אחד כל אחד. שאז הבכור מקבל פי שניים **מכל האחים יחד**, אלא מחלקים את הנכסים לחמשה חלקים, והוא נוטל שני חלקים וכל אחד מהאחים חלק אחד, כך שהבכור מקבל פי שניים מחלק של כל אחד מהאחים.

וזה הכוונה בפסוק "לתת לו פי שנים", פי שנים כאחד מהאחים.

ושאלת הברייתא מדוע לא נבאר שבאמת הכוונה שהבכור נוטל פי שניים בכל הנכסים, ועונה הגמרא שכפי שאם יש לבכור רק אח אחד נוסף, הוא נוטל פי שניים **מאותו האח**, כך אם ישלו אחים נוספים הוא אינו נוטל פי שניים בכל הנכסים אלא רק פי שניים מכל אחד מהאחים.

אך דוחה הברייתא שאפשר לומר הפוך שכפי שאם היה לו רק אח אחד הוא נוטל פי שניים מאותו האח, שזה ממילא פי שניים **בכל הנכסים**, כך יהיה הדין אם יש לו יותר אחים וכגון חמישה, שיטול הוא ארבעה חלקים והם ארבעה חלקים, שזה פי שניים בכל הנכסים.

ומבאר הברייתא שלומדים זאת מהפסוק "והיה ביום הנחילו את בניו" שהתורה ריבתה את הנחלה של האחים, וממילא אין הבכור נוטל כל כך הרבה בנחלה.

ועוד מביאה הברייתא פסוק בדברי הימים שנאמר שיוסף נטל חלק בכורה, שנאמר "ובני ראובן בכור ישראל כי הוא הבכור ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל ולא להתיחש לבכורה".

ופסוק נוסף מביאה הברייתא שאומר שם "כי יהודה גבר באחיו ולנגיד ממנו והבכורה ליוסף".

ומבאר הברייתא שכפי שלגבי יוסף ניתנה הבכורה שני חלקים כמו אחד מהאחים, ולא כמו חלקם של כל האחים יחד, כך הבכורה שנאמרה לדורות היא פי שנים כאחד.

ומביאה הברייתא את הפסוק שאמר יעקב ליוסף "ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי", ואומרת הברייתא שהרי לא כבש יעקב את שכם בחרבו ובקשתו, וגם נאמר בתהלים "כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא תושיעני", אלא חרבי זו תפלה קשתי זו בקשתי.

ומבאר הגמרא מדוע הוצרכה הברייתא להוכיח מהפסוקים בדברי הימים, שאף אם נאמר שאי אפשר ללמוד מהפסוק "ביום הנחילו את בניו" שהתורה רבתה את הנחלה לשאר האחים, כיון שלומדים מהפסוק הזה את הדין שאמר ר' יוחנן בן ברוקא שאדם יכול להוריש את כל נכסיו לאחד מבניו. עדיין מוכח ממה שבכורתו של ראובן ניתנה ליוסף ב' חלקים כמו אחד מהאחים, ונאמר בראובן "בכור ישראל", ונלמד מכאן שחלק בכורה הוא פי שניים כאחד מהאחים.

וממשיכה הברייתא שאף אם נאמר שבראובן נאמר "נתנה בכורתו לבני יוסף" ובכורתו זו לא לשון הבכורה שנאמרה לגבי ירושה, עדיין יש את הפסוק שאומר בפירוש "והבכורה ליוסף".

ומוסיפה הברייתא ומבאר מהיכן לנו שיוסף קיבל חלק בכורה חלק נוסף כמו אחד מהאחים ולא כמו כולם יחד, שנאמר בפסוק "ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך", דהיינו חלק אחד.

ושאל רב פפא את אביי שאולי הכוונה לדקל אחד וכדומה, אך לא לחלק בירושה ממש כמו אחד מהאחים, אך השיב לו אביי שהרי נאמר בפסוק בפירוש "אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי", וזה החלק שקיבל יוסף ששני בניו יהיו ב' שבטים במקום שבט אחד, דהיינו חלק נוסף כמו חלקו של כל אחד מהאחים.

מביאה הגמרא ששאל ר' חלבו את רבי שמואל בר נחמני מה ראה יעקב שנטל בכורה מראובן ונתנה ליוסף, ושאלת הגמרא שהרי הסיבה שהוא נטל את הבכורה מראובן כתובה בפסוק "ובחללו יצועי אביו" שכיון שראובן חילל יצועי אביו יעקב נטל ממנו את הבכורה.

אלא מבארת הגמרא שהשאלה היא מה ראה שנתנה דווקא ליוסף. והשיב לו רבי שמואל בר נחמני משל למה הדבר דומה לבעל הבית שגדל יתום בתוך ביתו, לימים העשיר אותו יתום, ואמר אהניו לבעל הבית מנכסי, ואשיב לו על מה שזן אותי. ואף יוסף פרנס את אביו ואת אחיו, ולכן אביו נתן לו את חלק הבכורה.

ותמה ר' חלבו שלפי זה אם לא היה חוטא ראובן לא היה יעקב נותן ליוסף דבר, ותמוה לומר כך.

אלא אמר ר' חלבו לרבי שמואל בר נחמני שר' יונתן רבך ביאר שראויה הייתה הבכורה לצאת מרחל כפי נאמר בפסוק "אלה תולדות יעקב יוסף", אלא שקדמתה לאה ברחמים, ומתוך צניעות שהייתה ברחל החזיר הקב"ה את הבכורה לזרעה.

ומבארת הגמרא במה קדמתה לאה לרחל ברחמים, שנאמר בפסוק "ועיני לאה רכות" ולא יתכן שהכוונה כפשוטו שהיו רכות מחמת בכי שהרי אפילו בגנות בהמה טמאה לא דבר הכתוב ונאמר בפסוק "מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה" ולא נאמר מבהמה הטמאה, ואם כך וודאי שבגנות צדיקים לא דבר הכתוב, אלא ביאר ר' אלעזר שמתנותיה ארוכות דהיינו הבכורה הלוויה והמלכות שיצאו מזרעה.

אך רב ביאר שהכוונה לרכות ממש ואין זה גנאי לה אלא שבח הוא לה, שמה שבכתה היה מפני שהייתה שומעת על פרשת דרכים בני אדם שהיו אומרים, שני בנים יש לה לרבקה עשיו ויעקב, ושתי בנות יש לו ללבן רחל ולא, ומסתבר שגדולה תהיה לגדול והקטנה לקטן, והייתה יושבת על פרשת דרכים ושואלת את העוברים גדול מה מעשיו והשיבו לו שהוא איש רע הוא מלסטם בריות, ושאלה והקטן מה מעשיו והשיבו לה שהוא "איש תם יושב אוהלים" והייתה בוכה על מה שרצו להשיאה לעשיו עד שנשרו ריסי עיניה.

וזה מה שנאמר בפסוק "וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה" שלא יתכן שהכוונה שנואה ממש שהרי כבר התבאר שאם בגנות בהמה טמאה לא דבר הכתוב וודאי שלא דיבר בגנות צדיקים, אלא שראה הקב"ה ששנואים מעשה עשו בפניה ויפתח את רחמה.

ומבארת הגמרא מה הצניעות שהיתה ברחל, שנאמר בפסוק שכאשר פגש יעקב את רחל בפעם הראשונה "ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא וכי בן רבקה הוא", והרי הוא לא היה אחי אביה, אלא בן של אחות של אביה.

אלא מבארת הגמרא שכשפגש יעקב את רחל הוא שאל אותה האם היא מסכימה להינשא לו, ואמרה לו שכן, אבל הוסיפה שיש לה אב רמאי, שינסה לרמותו והוא לא יוכל לו, ושאל יעקב מה רמאותו, והשיבה לו רחל שהוא ינסה לתת לו את אחותה הגדולה, ולא יתן לה להינשא לפניה, והשיב לה יעקב, אחיו אני ברמאות, ושאלה רחל, וכי מותר לצדיק לרמות, והשיב לה יעקב שמותר לרמות את הרמאי, ואומרת הגמרא שזה כפי שנאמר בשמואל "עם נבר תתבר ועם עקש תתפל", ולכן מסר לה יעקב סימניו כדי שלא יוכל לבן לרמותו.

וכאשר הכניס לבן את לאה במקומה של רחל, ראתה רחל שלאה הולכת להתבייש כשיעקב יגלה שהיא אינה רחל, ולכן מסרה לה את הסימנים.

ולכן נאמר בפסוק "ויהי בבקר והנה היא לאה", והרי היא הייתה לאה כל הזמן, אלא שרואים שעד אז לא ידע יעקב שהיא אינה מפני הסימנים שרחל מסרה ללאה ולא מסרה ליעקב.

מביאה הגמרא ששאל אבא חליפא קרויא את ר' חייא בר אבא על מנין בני ישראל כשעלו למצרים, שנאמר בפסוק שהם היו שבעים, אך כשפירט הפסוק את שמות העולם יש שם שבעים חסר אחד.

והשיב לו ר' חייא בר אבא שתאומה היתה עם דינה וכפי שנאמר בפסוק "ואת דינה בתו", ומהמילה "ואת" משמע שהייתה בת נוספת.

ושאל אותו אבא חליפא קרויא שהרי גם לגבי בנימין נאמר "ואת בנימין אחיו בן אמו" (ואם אף אם בנימין הייתה תאומה הרי שיש כאן יותר משבעים).

והשיב לו ר' חייא בר אבא שיש לי ביאור שהוא מרגלית טובה וכעת אתה מבקש לאבדה ממני שאומר אותו גם לך, שהביאור הוא שאמר ר' חמא בר חנינא שזו שהשלימה לשבעים היא יוכבד שהורתה בדרך ולידתה הייתה כבר בין חומות מצרים, דהיינו בתוך מצרים. שנאמר "אשר ילדה אותה ללוי במצרים" רק לידתה במצרים ואין הורתה במצרים.

מביאה הגמרא ששאל ר' חלבו את ר' שמואל בר נחמני מדוע לאחר שנולד יוסף נאמר בפסוק "ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו' ויאמר יעקב אל לבן שלחני ואלכה אל מקומו ולארצי", ומה היה דווקא כשנולד יוסף שרצה יעקב לשוב לארץ.

והשיב לו ר' שמואל בר נחמני שראה יעקב אבינו שאין זרעו של עשו נמסר אלא ביד זרעו של יוסף, ולכן לאחר שראה שנולד יוסף לא חשש לשוב לארץ ישראל אף שעשיו היה שם, וכפי שנאמר בעובדיה "והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש וגו'".

והקשה ר' חלבו שהרי בשמואל נאמר שדוד הכה את עמלק זרעו של עשיו "ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם" ואף שהיה משבט יהודה.

והשיב לו ר' שמואל בר נחמני שמי שלימד אותך נביאים לא לימד אותך כתובים, שהרי בדברי הימים נאמר "בלכתו אל צקלג נפלו עליו ממנשה עדנה ויוזבד וידיעאל ומיכאל ויוזבד ואליהוא וצלתי ראשי האלפים אשר למנשה", שהם היו מזרע יוסף, וממילא על ידם היכה דוד את זרעו של עשיו.

והקשה רב יוסף שהרי בדברי הימים נאמר "ומהם מן בני שמעון הלכו להר שעיר אנשים חמש מאות ופלטיה ונעריה ורפיה ועזיאל בני ישעי בראשם ויכו את שארית הפלטה לעמלק וישבו שם עד היום הזה" ורואים שאף שבת שמעון שאינם מצאצאי יוסף יכלו לזרעו של עשיו, ותירץ רבה בר שילא שישעי היה מבני מנשה וכפי שנאמר בדברי הימים "ובני מנשה חפר וישעי".

מביאה הגמרא ברייתא שאומרת שהבכור שנוטל פי שנים בירושת אביו, אם אביו היה כהן הוא נוטל פי שניים גם במתנות הכהונה שהם הזרוע והלחיים והקיבה, ובמוקדשין, וגם ובשבח ששבחו נכסים לאחר מיתת אביו, ומבארת הברייתא כיצד, שאם הניח להן אביו פרה מוחכרת ומושכרת ביד אחרים, או שהיתה רועה באפר דהיינו באחו שאין צריך לזון אותה, וילדה בכור נוטל פי שנים.

אבל אם האחים בנו בתים ונטעו כרמים בנכסי אביהם אין הבכור נוטל בזה פי שנים.

ושואלת הגמרא על מה שאמרה הברייתא שהבכור נוטל פי שניים גם בזרוע ובלחיים ובקיבה, על מה מדובר, שהרי אם הביאו כבר את המתנות הללו לאביהם, וודאי שהבכור יטול בהם פי שניים, ואין כאן חידוש, כיון שאביו היה מוחזק בהם, ואם מדובר שעוד לא הביאו לאביהם את המתנות, מדוע הבכור נוטל בהם פי שניים, הרי הם רק ראויים לבוא לידי אביהם ולא באו, ויש דין שאין הבכור נוטל בראוי פי שניים כמו שנוטל במוחזק.

ועונה הגמרא שמדובר כאן במכירי כהונה דהיינו אנשים שתמיד רגילים לתת לאביו את מתנותיהם, ומדובר שהם שחטו את הבהמה בחיי אביו, אך עוד לא הפרישו אותם, והתנא של הברייתא סובר שאף שהמתנות עוד לא הורמו הם נחשבות כמי שהורמו, ולכן הרי זה כאילו אביהם מוחזק בהם והבכור נוטל בהם פי שניים.

ושואלת הגמרא על מה שאמרה הברייתא שהבכור נוטל פי שניים גם בחלקו של אביו במוקדשים דהיינו בקרבנות, שהרי המוקדשים אינם של האב, אלא הם ממון גבוה ושייכים לשמים.

ועונה הגמרא שמדובר בקדשים קלים כשלמים וכדומה, ולדעת רבי יוסי הגלילי שסובר שקדשים קלים הם ממון בעלים. וכפי ששינו בברייתא על הפסוק שמדבר על אדם שנשבע לשקר על ממון, "ונפש כי

תחטא ומעלה מעל בה"ש שלדעת רבי יוסי הגלילי הפסוק בא לרבות אדם הגוזל ונשבע לשקר על קדשים קלים שהן ממון בעלים.

ועל מה שאמרה הברייטא שאם הניח להן אביהן פרה מוחכרת ומושכרת ביד אחרים או שהיתה רועה באפר וילדה בכור נוטל בה פי שנים, שואלת הגמרא מדוע הייתה צריכה הברייטא לומר שיש לבכור חלק גם בבהמה המוחכרת ומושכרת, וגם בבהמה הרועה באחו, הרי אם יש לבכור חלק פי שניים בבהמה המוחכרת או מושכרת שנמצאת ברשות אדם אחר, וודאי שיש לו חלק בבהמה הנמצאת במקום ההפך.

ועונה הגמרא שבאה הברייטא לומר שהבכור נוטל פי שניים בבהמה המוחכרת ומושכרת, רק אם זה מקרה הדומה לבהמה הרועה באחו, שאין הוצאות לזון אותה, אבל אם מדובר שהיתומים צריכים לזון את הבהמה המוחכרת, ממילא אין הבכור נוטל פי שניים בשבח זה שהרי הוא מכל נכסי היתומים.